

Wat is er problematisch aan ‘problematisch gebruik’?

Conflicterende visies in België over de invulling van een begrip

Marjolein Muys · Thibaut Slingeneyer

In België zijn de meningen over de betekenis en de inhoud van het begrip ‘problematisch gebruik’ sterk verdeeld. Enerzijds definiëren (voornamelijk) vertegenwoordigers van justitie dit concept in termen van maatschappelijke overlast. Anderzijds verwijzen (voornamelijk) hulpverleners in dit verband naar de aard en omvang van zelfgerapporteerde druggerelateerde problemen van druggebruikers. De contrasterende visies komen aan de oppervlakte wanneer professionals met verschillende achtergronden onderling enkele casussen bespreken. Deze confrontatie geeft een beeld van de huidige denkpraktijk en de maatschappelijke en juridische context van middelengebruik in België.

Inleiding

In 2003 werd het concept ‘problematisch gebruik’ (van cannabis) in de Belgische drugwetgeving¹ geïntroduceerd. Het werd gedefinieerd als gebruik (1) dat gepaard gaat met een graad van verslaving die de gebruiker niet langer in staat stelt zijn gebruik te controleren en (2) dat zich uit door psychische en lichamelijke symptomen. Politie en justitie dienden zich op deze definitie te baseren om te oordelen over de aanwezigheid van ‘problematisch gebruik’ en de noodzaak van een strafrechtelijke reactie. Aldus moesten politieambtenaren, om te beslissen of zij al dan niet proces-verbaal dienen op te maken en of

bijgevolg al dan niet vervolgd zal kunnen worden, de psychologische, medische en sociale toestand van de cannabisgebruiker beoordelen. Politieagenten en magistraten zijn evenwel niet vertrouwd met dergelijke psychomedeo-sociaal geïnspireerde terminologie en de daarmee samenhangende inschatting. Volgens het Arbitragehof, dat in oktober 2004² het begrip ‘problematisch gebruik’ uit de wetgeving schrapte, vormde de interpretatiebevoegdheid die aan de verbalisanten werd gegeven, een bron van rechtsonzekerheid.

Naar aanleiding van de introductie van het begrip ‘problematisch gebruik’ in de Belgische wetgeving, werd in opdracht van de federale overheid een onderzoek opgezet om deze notie te operationaliseren. Dit onderzoek peilde naar de perceptie van vertegenwoordigers van de sectoren justitie, politie en hulpverlening op basis van een (focus) groepsbespreking van twee fictieve gevallen. De deelnemers werden gevraagd te oordelen of het ging over problematisch druggebruik of niet. De onderzoeksresultaten leidden tot dezelfde conclusie als de uitspraak van het Arbitragehof: de eliminatie van het concept uit de wetgeving.

In het hiernavolgende worden enkele resultaten van deze (focus)groepsdiscussies besproken. De aard van de meningsverschillen en contrasterende visies wordt door een systematische bespreking van casussen aan de oppervlakte gebracht. Op deze manier wordt een beeld geschetst van de huidige denkpraktijken binnen de

Marjolein Muys, en, (✉)

Drs. M. Muys is wetenschappelijk medewerker, licentiaat in de Wijsbegeerte en in de Criminologische Wetenschappen, Instituut voor Sociaal Drugsonderzoek, Universiteit Gent, België. T. Slingeneyer is assistent licentiaat in de Rechten en in de Criminologische Wetenschappen, Ecole de Criminologie, Université Catholique de Louvain, België.

¹ Wet van 3 mei 2003 tot wijziging van de wet van 21 februari 1921 betreffende het verhandelen van giftstoffen, slaapmiddelen en verdovende middelen, psychotrope stoffen, ontsmettingsstoffen en antiseptica en van de stoffen die kunnen gebruikt worden voor de illegale vervaardiging van verdovende middelen en psychotrope stoffen (B.S. 2 juni 2003).

² Arrest nr. 158/2004 van 20 oktober 2004.

Belgische justitiële en de psychomedicosociale sector: wat zijn de specifieke verschillen in visies tussen deze sectoren?

Na een korte bespreking van de manier waarop de ‘confrontatie’ werd georganiseerd en een samenvatting van de casussen die werden gehanteerd om de discussie uit te lokken, worden de verschillende discussiepunten geïllustreerd. Ten slotte worden enkele conclusies gepresenteerd aangaande deze meningsverschillen en hun impact op de (on)mogelijkheid het begrip ‘problematisch gebruik’ te operationaliseren.

Confrontatie

In tien gerechtelijke arrondissementen in België werden focusgroepen georganiseerd. Acht veldwerkers uit drie sectoren (justitie, de politie en de psychomedicosociale sector) werden uitgenodigd om hun visies over het concept ‘problematisch gebruik’ onderling te bespreken. Hierbij streefden we naar een evenwichtige verdeling tussen ‘justitie’ enerzijds (één magistraat, één justitieassistent en twee politieagenten) en ‘hulpverlening’ (vier vertegenwoordigers uit preventie, laagdrempelige hulpverlening, straat-hoekwerk en ambulante hulpverlening) anderzijds. De discussie werd gestimuleerd aan de hand van twee casussen, die door de onderzoekers werden samengesteld uit dertien reële gevallen die vooraf door enkele professionals door politie, justitie en (drug)hulpverlening werden aangeleverd. We kozen voor deze werkwijze in de veronderstelling dat het hardop laten beoordelen van casussen nauw aansluit bij de dagelijkse praktijk van de deelnemers. Van een dergelijke methode verwachtten we dat ze meer informatie op zou leveren dan abstracte vraagstelling naar de definitie van ‘problematisch gebruik’.

Casussen

De twee realistische gevalbeschrijvingen werden geconstrueerd rond enkele contrasterende hypothetische elementen (geslacht, gerechtelijk verleden, het product in kwestie en de hoeveelheid die ervan werd aangetroffen, de arbeidssituatie, de familiale situatie, de behandelingsgeschiedenis en de huidige behandeling).

De eerste casus betreft Sophie, een vrouw zonder gerechtelijk verleden, die wegens het bezit van cannabis bij de politiediensten bekend is. Haar fysieke verschijning geeft aanleiding tot een vermoeden van heroïnegebruik, maar er wordt geen product aangetroffen (wel parafernalia). Zij heeft geen officieel beroep, hoewel ze wat ‘zwart’ geld verdient in een taverne. Over haar familiale situatie is niets bekend. Ze wordt aangetroffen

in gezelschap van een ‘vriend’ die beweert geen gebruiker te zijn. Ze heeft geen kinderen. Twee jaar geleden was ze in behandeling bij een dokter maar ze heeft deze begeleiding stopgezet. Ze verklaart dat ze wil meewerken met de justitiële instanties en begeleiding wil volgen om haar leven te veranderen.

In de tweede casus gaat het over Yves, een man met een gerechtelijk verleden wegens winkeldiefstal. Hij is in het verleden nooit in opspraak gekomen wegens druggerelateerde feiten en heeft ook geen behandelingsgeschiedenis. Bij hem thuis wordt er dertig gram cannabis aangetroffen. Hij verklaart niet te dealen maar geeft frequent gebruik toe. Dit gebruik schrijft hij toe aan zijn voltijdse betrekking als kok in een restaurant. Na zijn werkuren wenst hij zich te ontspannen op de manier die hij zelf verkiest, namelijk door het roken van cannabis. Hij woont samen met zijn vriendin en haar kind. Om in orde te zijn met justitie is hij bereid een behandeling te volgen maar slechts voor zolang hij hiertoe wordt verplicht. Hij vindt zijn gebruik zelf niet problematisch en is niet intrinsiek gemotiveerd om er iets aan te veranderen.

Resultaten

Deze paragraaf behandelt de verschillende twistpunten tussen justitie en hulpverlening. Vertegenwoordigers van beide ‘kampen’ zijn het niet eens over het belang van volgende elementen in hun inschatting van ‘problematisch gebruik’: (1) het middel, (2) kenmerken van de gebruiker, (3) gebruikspatroon, (4) functie van het gebruik, (5) meningen over druggebruik, (6) behandelingsgeschiedenis, (7) sociale context van de gebruiker en (8) gerechtelijk verleden en druggerelateerde criminaliteit.

Belang van het middel

Volgens de meerderheid van de deelnemers is het gebruik van bepaalde middelen (zoals heroïne) op zich een indicatie van ‘problematisch gebruik’. Er bestaan echter contrasterende visies over het belang van het gebruikte product: politieagenten en magistraten maken eerder een onderscheid tussen harddrugs en softdrugs (nadruk op farmacologische eigenschappen), terwijl (drug)hulpverleners eerder het belang van harddruggebruik versus softdruggebruik benadrukken (invloed van persoonlijke en socioculturele elementen). Hun referentie naar hard- en softgebruik betekent dat zij meer belang hechten aan de mate van gebruik, aan de omstandigheden waarin en de redenen waarvoor eerder welk psychoactief product worden gebruikt, dan aan de aard van het product zelf. Zij stellen dat de aard van het product hen in een eerste fase niet interesseert en dat recreatief gebruik van eerder

welk product mogelijk is. Zij wijzen er ook op dat verschillende legale middelen ook verslavend werken.

Kenmerken van de gebruiker

Over het problematische karakter van middelengebruik op jonge leeftijd zijn nagenoeg alle deelnemers van de focusgroepen het eens. Gebruik door jonge gebruikers wordt problematischer bevonden omdat ze door hun gebruik toekomstkansen kunnen vergooien. De verschillende sectoren hechten evenwel in verschillende mate belang aan andere kenmerken van de gebruiker. Politieagenten en magistraten schenken voornamelijk aandacht aan de fysieke verschijning (gezondheid en hygiëne). Zo is het volgens een deelnemende politieagent bijvoorbeeld belangrijk of de armen van Sophie (casus 1) duidelijke sporen van heroïnegebruik vertonen. (Drug)hulpverleners zijn daarentegen in de psychologische kenmerken van de gebruikers geïnteresseerd. Zij vragen zich eerder af of de gebruiker psychische problemen heeft.

Gebruikspatronen

Het gebruikspatroon wordt op verschillende wijzen benaderd. De meeste politieagenten benaderen druggebruik op een kwantitatieve wijze en hechten voornamelijk belang aan de gebruiksfrequentie. Sommigen onder hen leggen een verband tussen de gebruikte hoeveelheid (per gebruiksoccasie) en het ontstaan van afhankelijkheid. (Drug)hulpverleners vechten een dergelijke kwantitatieve benadering aan. Zij stippen niet zozeer afhankelijkheid aan, maar wijzen erop dat intensief gebruik voor het sociale leven van de gebruiker consequenties heeft. Zij prefereren een eerder kwalitatieve benadering en benadrukken het belang van de plaats die het gebruik in het leven van de betrokkene inneemt.

De overstap van cannabis naar ‘harddrugs’ wordt verschillende keren als een indicator van problematisch gebruik naar voren geschoven door politie en justitie. Deze overgang getuigt volgens sommigen van een noodzaak om op iets sterkers over te schakelen. Zo achten verschillende deelnemers de overgang van cannabis naar heroïne in het geval van Sophie (eerste casus) een teken van problematisch gebruik. (Drug)hulpverleners achten dit element echter niet van doorslaggevende aard. Zij zijn eerder geïnteresseerd in gebeurtenissen in het leven van de gebruiker die ervoor hebben gezorgd dat hij of zij op sterkere middelen is overgestapt.

Functie

(Drug)hulpverleners benadrukken het belang van de functionaliteit van druggebruik, namelijk het ‘nodig’

hebben van bepaalde middelen om iets te kunnen doen, om bepaalde effecten te bereiken of activiteiten te ondernemen. Bij de bespreking van dit thema wordt vaak de vergelijking gemaakt met legale middelen, met name slaappillen en alcohol. Volgens deze respondenten is zogenaamd ‘recreationeel’ gebruik, waarbij intoxicatie een noodzakelijke voorwaarde is om plezier te kunnen beleven, even problematisch als gebruik om problemen te ontvluchten. Politieagenten en magistraten getuigen van een andere visie: zij beschouwen middelengebruik als problematisch wanneer het bedoeld is om problemen te vergeten, om activiteiten te ondersteunen of om te voldoen aan een ‘noodzaak’ tot gebruik. Zij schakelen ‘recreationeel’ en ‘niet-problematisch’ gebruik makkelijker gelijk dan hulpverleners. Zo oordeelt een magistraat dat het gebruikspatroon van Yves (tweede casus), die enkele joints rookt om te kunnen slapen nadat hij om één uur ’s nachts van zijn werk thuiskomt, niet problematisch is.

Mening gebruiker versus mening anderen

(Drug)hulpverleners zijn in het bijzonder geïnteresseerd in de mening van de gebruiker over zijn/haar druggebruik. Erkent hij/zij zelf een probleem, is hij/zij bereid tot verandering en hoe reageert hij/zij op de mening van anderen? Zij wensen te vernemen wat de gebruiker zelf vindt over zijn/haar gebruik. Ze beschouwen het als een positief teken wanneer hij/zij inzicht heeft in de motieven tot druggebruik. In dit verband wordt het belangrijk geacht dat de ‘cliënt’ zelf een probleem ervaart, afgezien van de mening van anderen. Bijvoorbeeld: hulpverleners vinden dat Yves (tweede casus), die verklaart door zijn gebruik geen problemen te ervaren, geen begeleiding hoeft te volgen.

Vertegenwoordigers van de strafrechtsbedeling zijn eerder geïnteresseerd in de problemen die anderen van het druggebruik ondervinden. De impact op de ruimere omgeving en op de maatschappij wordt relevant geacht: veroorzaakt de gebruiker overlast? Sommige politieagenten denken dat druggebruik problematisch wordt wanneer er herhaaldelijk overlast wordt gerapporteerd.

Behandelingsgeschiedenis

Een uitvoerige behandelingsgeschiedenis wordt op verschillende wijzen geïnterpreteerd. Politieagenten en magistraten zien falen in het hulpverleningstraject eerder als een slecht teken. Zij denken dat herhaaldelijke verblijven in residentiële centra de gebruiker ‘tekenen’. Hulpverleners schatten eerdere behandeling positief in, als een aanzet tot verandering en een vorm van probleemherkenning.

Sociale context

Zowel vertegenwoordigers van de strafrechtsbedeling als van de (drug)hulpverlening vragen zich af of de gebruiker op andere mensen kan steunen. Ze zijn in de persoonlijke relaties van de gebruiker geïnteresseerd en wensen meer te vernemen over zijn/haar ‘sociale leven’. Sommigen benadrukken meer specifiek het belang van familie, een relatie en vrienden. Hulpverleners vinden deze steunfiguren belangrijk omdat zij de gebruiker in het algemeen kunnen helpen, terwijl politieagenten en magistraten eerder denken aan hulp bij het clean blijven. Zo schatten enkele politieagenten de aanwezigheid van een niet-gebruikende ‘vriend’ in het appartement van Sophie (eerste casus) in als een positief teken.

Gerechtelijk verleden en druggerelateerde criminaliteit

Magistraten en politieagenten houden in sterke mate rekening met het gerechtelijke en politieke verleden van de gebruiker. Deze kennis betreft niet enkel drugmis-drijven; ze willen weten of de gebruiker betrokken is in druggerelateerde verwervingscriminaliteit. Zelfs het zwartwerk van Sophie is volgens een politieagent een indicatie van problematisch gebruik indien zij deze overtreding begaat om haar gebruik te bekostigen.

(Drug)hulpverleners zijn in mindere mate in het gerechtelijke verleden geïnteresseerd, hoewel sommigen dit in de tegenovergestelde zin belangrijk achten. Zij beschouwen de afwezigheid van druggerelateerde criminaliteit als een teken van ‘gecontroleerd gebruik’.

Conclusie

De besproken meningsverschillen kunnen als symptomen van de verschillende doelstellingen van de bevraagde sectoren worden begrepen. (Drug)hulpverleners schenken voornamelijk aandacht aan het persoonlijke welzijn van hun cliënten, terwijl politieagenten en magistraten focus-sen op het belang van de samenleving en in het bijzonder de openbare orde, veiligheid en sociale controle (Cassel-man e.a., 2001). Het gebrek aan consensus is het gevolg van de aanzienlijke verschillen in opleiding, kwalificaties, theoretische oriëntatie, voorafgaande ervaringen en wer-kethiek tussen professionals werkzaam bij justitie, politie en hulpverlening. De onderzoeksresultaten tonen aan dat deze achtergrond een zeer belangrijke rol speelt wanneer veldwerkers oordelen over middelengebruikers. De visies

en handelwijzen van zowel politieagenten, magistraten, justitieassistenten als hulpverleners, zijn niet altijd *evidence-based*. Hoewel deze aan de klinische praktijk ontleende werkwijze om op een wetenschappelijk bear-gumenteerde manier te handelen aan belang wint in het huidige beleid, blijkt dat in de praktijk ervaring, traditie en gezag doorwegen in de beslissingen over gebruikers. Het overwicht van bestaande ideologisch geïnspireerde visies op het terrein bemoeilijkt de overdracht van wetenschappelijke kennis naar de praktijk (August e.a., 2004).

Omwille van hun verschillende uitgangspunten is er onder de deelnemers geen overeenstemming over het belang van verschillende dimensies van middelengebruik wanneer ze het problematische karakter ervan inschat-ten. Niet enkel tussen de verschillende sectoren bestaan meningsverschillen, maar ook binnen justitie, binnen de politie en binnen de psychomedicosociale sector. Deze zijn soms zo uitgesproken dat eenzelfde kenmerk tot tegengestelde conclusies leidt. Bijvoorbeeld: functioneel druggebruik als een copingstrategie om met werkgerela-teerde stress om te gaan (in de tweede casus) wordt door sommigen als een indicatie van ‘problematisch gebruik’ geïnterpreteerd, terwijl anderen ervan overtuigd zijn dat dit in geen geval problematisch is. De relevantie van elke afzonderlijke indicator werd op een gelijkaardige wijze in vraag gesteld.

Onder andere omwille van deze complexiteit is het niet mogelijk gebleken om het begrip ‘problematisch gebruik’ binnen een strafrechtelijke context te definiëren, wanneer men geen afbreuk wil doen aan de ruime invulling van het begrip. In de eerste plaats luidt de conclusie van het onderzoek (hierin bijgetreden door het Arbitragehof) dat het concept ‘problematisch gebruik’ niet bruikbaar is in een strafrechtelijke context. Het is niet hanteerbaar als strafrechtelijk concept daar er geen consensus over bestaat.

Literatuur

- August, G. J., Winters, K.C., Realmuto, G.M., Tarter, R., Perry, C. & Hektner, J. M. (2004). Moving evidence-based drug abuse prevention programs from basic science to practice: ‘bridging the efficacy-effectiveness interface’. *Substance Use & Misuse*, 39, 2017-2053.
- Casselmann, J., Noirfalise, A., Meuwissen, K. & Maisse, L. *Justitie – hulpverlening: duidelijke afspraken*. Actiepunt 4.1.2. Beleids-nota van de Federale Regering in verband met de drugproble-matiek van 19 januari 2001. Eindverslag 31/01.